

bez svog konteksta, a takođe ni smisao zaokreta bez protivrečnosti vlastitog vremena. Što opredeljenje više sadrži elemente neposrednog angažmana, to je značaj konteksta važniji, a ovaj značaj opada što je misao bila više akademska tj. na distanci od tekuće politike. Imanentni i transeuntni pristup nužno se dopunjavaju kod istraživanja konverzije.

Da li je slom socijalizma pokazao nemoć i izlišnost imanentnog pristupa (sa stanovišta duha vremena), tj. da li neslućeno masovno konvertitstvo pokazuje nadmoć transeuntne ex post facto kritike? Svakako da, ali samo privremeno, jer svaka transeuntna kritika istovremeno je i imanentna pošto deluje unutar strukturnog sklopa svog vremena. Transeuntna ex post facto tumačenja sloma socijalizma, čim postanu ortodoksija prelaze u imanentna, jer odgovaraju određenim sklopovima moći i svesti, a već u periodu dominacije naredne epohalne svesti slom socijalizma verovatno će biti tumačen u drugačijem svetlu. Nova tumačenja biće transeuntna sve dok ne postanu ortodoksna, a potom će lagano prelaziti u sferu imanentnosti, tj. sklopa trenutno važećih idejno-ideoloških načela. U epistemološkom pogledu, smenjivost istorijskih svesti nameće potrebu za spektrom perspektiva, čije verzije opet ne treba tumačiti relativistički. Postoje manje ili više iskrivljene vizije celine u zavisnosti od stupnja ravnodušnosti prema njenoj osnovnoj protivrečnosti, ali i odveć hladan odnos prema nekoj pojavi može stvarati slepilo prema nekom njenom važnom segmentu, koji inače bolje uočavaju i rekonstruišu oni koji žele da ga osavremene ili rehabilituju (rehabilitacija tiranija u 16. veku, Volterova pohvala despotije u klasičnom i prosvetljenom apsolutizmu ili Marksovo vraćanje rimskom pojmu diktature). Sve što je u jednoj epohi bilo neizrečeno ne znači da je bilo i prećutano, tj. ne znači da je bilo i vidljivo. Dominantni obrazac ne treba uvek posmatrati kao nasilje nad ostalim perspektivama, već kao horizont ograničen svojim dobom.

Kada bi se na ravni smene epohalne svesti u toku 20. veka današnja konverzija od marksizma ka liberalizmu i konzervatizmu poredila sa ostalim konverzijama (od liberalizma ka konzervatizmu i obrnuto, od fašizma ka konzervatizmu i liberalizmu i obrnuto) verovatno bi ova današnja ispala najdublja. Da li je dubinu zaokreta od marksizma uslovio stupanj strasti i nada koje su ugrađivane u spasenja koje je trebao da donese? Godine 1945. desila se najdublja konverzija od konzervatizma, bar u evropskim okvirima (koji je doživeo poraz zbog veze sa fašizmom). Liberalizam je takođe u nekoliko navrata doživljavao krize koje je prevladavao skretanjem u reformizam (1918, 1945, 1968). Ne treba zaboraviti da se levičarska epohalna svest obnavljala i zbog potrebe stalnog ukazivanja na odstupanje socijalističke prakse od izvora. Kada je u Evropi nestalo realsocijalizma iscrpla se i mogućnost ove vrste obnove marksizma. Ostala je "stvarnost bez ideala", lišena radikalnijeg socijalnog angažmana u normalizovanom liberalizmu. Da li će otpori globalizaciji izmeniti ovo stanje?

3. 8. Službena i lična sećanja (na socijalizam).

Sa stanovišta angažmana svaka prošlost je mreža aktivnog saučestvovanja, bestrasnog konformizma i kritičkog protivljenja. Ovi stavovi menjaju se, prožimaju (kritičari prelaze u komformiste i obrnuto) i otimaju krutim podelama na javne prijatelje i neprijatelje. Osim toga, postoji kontinuitet u mnogim segmentima između režima pre 1989. i posle ove prelomne godine. Većina nije svesna ovog kontinuiteta pa prihvata ideologiju nultog časa: "konačni raskid sa totalitarizmom", "definitivni slom komunizma", "nova epoha demokratije" i sl. Prelazi nisu tako odsečni jer mnogi ostaci staroga još uvek su prisutni.